

FILOLÓGIA

LEUVENI JEGYZETEK AZ ÓMAGYAR MÁRIA-SIRALOMRÓL

A múlt év nyarán (1968. júl. 30. – aug. 2.) végre kezembe vehetem a rózsaszín bőrborításos fatáblák közé zárt kis könyvet. A leuveni egyetemi könyvtár kéziratárának vezetője, Albert D’Haenens úr ezekkel a szavakkal adta át: „voici votre manuscrit”. És e kódex valóban az egész nemzet, egész irodalmunk, az egész magyar líra kincse, mégha nem is a mi tulajdonunk. Ha azután a f. 132’ már alig látszó szövegének ismeretében és ismertetésében érdekelt tudományokra gondoltam, már nemcsak az örömet éreztem, hogy kezemen van a kódex, de az önvád is megszólalt a régi magyar irodalmi műveltség viszontagságait kutatóban. Mennyivel kitartóbb, állandóbb érdeklődés fordult e kis kódex felé nyelvészeink, mint irodalomtörténészeink részéről. Bizonyosnak érzem, hogy ezt az érdeklődést, s a belőle fakadt mélyen elemző tudós munkát, e csodálatos vers szerette is inspirálta. 1922 óta a magyar nyelvtudomány jelesebbjei és legjelesebbje, a *Siralom* nyelvi értelmének teljes tisztázása, feltárása terén, az antik grammatikusok szigorú és tiszta amor litteraruma által vezetve buzgólkodtak.¹

Tettek-e ugyanennyit az irodalomtörténészek? Úgy érzem, nem. Megkísérelték ugyan a tágabb műfaji, irodalom- és művelődéstörténeti összefüggésekben elhelyezni. De a *Siralom* helyének kijelölése a középkori irodalmi alkotás szintvonalain, de még az első ismertetést tovább fejlesztő, kronológiai, szövegtörténeti problémákat teljesebben tisztázó vizsgálat is elmaradt. A magyar költészet e leírt első emlékének, a „representatív” műfajunk további történetéhez illesztése – legalábbis olyan részletességgel, mint a nyelvi feltárás – szintén nem történt meg.²

Minderre különösen akkor kellett gondolnom, amikor a leuveni

¹ Az irodalom részletes felsorolása: SZABÓ DÉNES, *A magyar nyelvemlékek* – Budapest² 1959, 30–31.

² A *Siralommal* foglalkozó tekintélyes nyelvtudományi irodalom felsorolása után az említett helyen csak HORVÁTH JÁNOS, KARDOS TIBOR, SZABOLCSI BENCE és a magam nevével találkozunk. Hiányzik azonban VARGYAS LAJOS értékes verstani méltatása (*A magyar vers ritmusa* – Budapest 1952, 92–100; ismét: *Magyar vers – magyar nyelv* – Budapest 1966, 53–59), és természetesen a legújabb összefoglalás KLANICZAY TIBORTÓL (*A Magyar Irodalom Története* I. – Budapest 1964, 116–17).

napok első órájában, a kódexszel kezemben — a *Siralom szövegkörnyezete* tanulmányozásának kísértése jelentkezett. Kísértésnek mondom ezt a gondolatot, hiszen a kiszabott három nap rövidsége eleve értelmetlenné tett minden ilyen irányú próbálkozást. De ez egyszer mégis elvégzendő feladat. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a magyar Planctus poétájának szellemi alkata, kifejező erejének sajátosságai szépen tanulmányozhatók lennének, a magyar kézből származó szövegek és a törzskódex hasonló műfajban (kolláció) dolgozó szerzője alkotásainak összevetése után. A kódex tartalmát — a törzskódexet és a magyar hozzáadásokat értve — *kollációk* teszik. E rövid beszédek lehetnek egyetemi műfaj is.³ Tehát a szövegek tartalmi vizsgálata elvezethetne *Geoffroi de Breteuil* magyar interpretátora iskolázásának, azaz „klerikaturájának” pontosabb meghatározásához. Ehhez azonban három nap nem elég.

Lehetőségeimmel számot vetve, e rövid időt így arra akartam fordítani, hogy a kódexet mint *könyvet*, mint *kéziratot* jobban megismerjem, s ha az időből még telik, egy eljövendő *tartalmi vizsgálat* szempontjainak kialakításához az első tájékozódást elvégezzem.

A *kódex mint könyv* két problémát vehet fel: a *tartalom* és a *külső megjelenés*, az írás, *összedálltság* kérdéseit. Meg kell vallanom, hogy Gragger és általában a vonatkozó irodalom nyilatkozatainak szűkszavúsága⁴ miatt, a tartalom iránt érdeklődtem volna inkább. Az összeállítás (a füzetek terjedelme, sorrendje) vizsgálata rövidre szabott leuveni időmbe nem fért bele. Meg azt is reméltem, hogy a tartalommal való ismerkedés a kódexnek, mint kéziratos könyvnek jelenlegi formájában létrejöttére nézve is ad valamelyes felvilágosítást. E tekintetben nem is csalódtam.

Gragger Róbert a kódex első magyar és német nyelvű ismertetésében már foglalkozott a kérdéssel annyiban, hogy a *tartalmat* inkább megjelölte, semmint leírta, s Jakubovich Emil gondos vizsgálatai eredményeképpen, a *kezek* egymásutánját, illetőleg változásait ismertette.⁵ Maguknak a kollációknak, mint ő mondja prédikációknak, tartalmáról⁶ azonban nem tájékozott. Először hát ezeket néztem meg. Könnyen megállapítható volt, hogy a kollációk a kódex még 13. századból származó fólialása és füzet-rendje szerint, nem a szabályos ciklusok (de tempore, de sanctis, commune sanctorum) pontos sorrendjét követik.^{6a} Kódexünk tartalma olyan képet mutat, mintha

³ A kollációról és magyarországi használatáról írtam: *Irodalmi anyanyelvűségünk a Árpád-kor végén*; Budapest 1955, 35–36, 93.

⁴ GRAGGER RÓBERT, *Ómagyar Máriasisiralom* — Magyar Nyelv 19(1923) 1–13.

⁵ GRAGGER, *Magyar Nyelv*, i. h. 5.

⁶ i. h. 5–6.: „prédikációk és ezekhez való dispoziciók”.

^{6a} Szinte öletszerűen következnek egymás után a f. 54'ig. Ezen az oldalon azonban a „Dicite filie Syon, ecce rex tuus venit...” témával az adventi első vasárnap tőnik fel. Utána azonnal (f. 55) Karácsony (Parvulus filius natus est nobis...) követ-

tartalmilag, ciklusok, ünnepek, vasárnapok szerint nem rendezett, talán több szerzőtől származó (a törzskódex is!), vagy különböző években szerkesztett kollációk gyűjteménye vagy „gyűjteléke” lenne. Ez a kép az utolsó részekben lényegesen nem változik. Ff. 129’ és 135’ között különböző kezek, különböző témákról, azaz perikopákról írtak. E részben találjuk a magyar *Síralmat* is. Ff. 136–185 az előírt sorrendet legpontosabban követő legösszefüggőbb kolláció sorozatot tartalmazza. Katalin ünnepe után, a Commune Sanctorum, azaz a szentek különböző osztályaihoz (apostolok, vértanúk stb.) tartozó ünnepekre készített rövid beszédek olvashatók. A Commune beszédeinek nyomában különböző témákról, különböző kezek írnak. Itt találjuk f. 199 B) a *latin Planctust, egy Collatio de Compassione Beatae Virginis után*. Ff. 233–254’ és 257–279’; nagybőjti kollációk két sorozatban a magyar kéztől, ezt követően végig vegyes tartalmú beszédek.

Ez áttekintés után kódexünk *tartalmát* úgy jellemezhetjük, hogy az *egy műfajon, a kolláció műfaján belül marad* ugyan; de mert a megszo- kott ciklusok szerinti besoztást (de tempore stb.) vagy egyáltalán nem, vagy csak következtelenül veszi figyelembe, benne *sem a scriptorok, sem a többé-kevésbé teljes kolláció-sorozatok szorosan össze nem tartoz- nak*, ezért „codex miscellaneusnak” mondhatnánk.

A tartalom ilyen fokú rendezetlensége miatt eléggé problémátikus- nak tűnik az egyszerre *keletkezés* kérdése. A kódexen végigmegy ugyan egy egységes *foliálás*, mely arab számokkal történt, mindeneset- re azok legrégebb, Európában ismert formája szerint.⁷ Sőt — ez is bizonyították a számjegyek korai volta mellett — az egyes száz jegye nem I, hanem még a római C. A kettes száz viszont már teljesen arab számjeggyel íródik. Ez az arabszámjegyes foliószámozás azonban nem az egyetlen. F. 159’-től végig a rectók fekete számozása mellett (a felső margó közepén) a margó jobb felső sarkában piros tintás

kezik, majd Újév, Vízkereszt, s az utána első vasárnap. Ezután ismét egy „szabad” téma: „Gaudere cum gaudentibus . . .” (f. 56), Hetvened vasárnap: „Voca operarios (f. 56’), Hatvanad: Sufficit tibi gracia mea . . .” (f. 57), Nagybőjt első vasárnapja: „Ductus est ihesus in desertum . . .” (f. 57 B), de visszatér Farsangvasárnapra: „Misere mihi filii David . . .” (f. 57’ A). F. 90’-ig két rövid nagybőjti kolláció után fekete- vasárnap, virágvasárnap, fehérvasárnap, a többi húsvét-utáni vasárnapok (Misericordia — Exaudi), pünkösöd, majd a középkorban „Trinitae” (Szentháromságvasárnap) után szá- mitott ún. „nyári”, vagy Trinitatis vasárnapokra írt kollációk következnek. Ff. 90’ — 129’ között, ismét az előírt sorrend nélkül váltakozóan, feketevasárnaptól (Judica) a post Trinitatem vasárnapokig haladó rövid beszédeket és vázlatokat találunk már e részben is.

⁷ CENCETTI G., *Lineamenti di storia della scrittura latina* — Bologna 1953; bár az arab számjegyek már az ezredfordulón kezdtek ismertté válni Spanyolországban és Francia- országban, egész Európában csak a pisai Leonardo Fibonacci 1202-ben befejezett ke- reskedelmi számtan, a Liber abaci terjesztette el. (HIGOUNET CH., *L’écriture* — Paris 1959, 113 — 14).

foliószámozása figyelhető meg. Mi lehet a kettős számozás oka? Arra lehetne gondolni, hogy két különböző kollációs könyvet, helyesebben kollacionále-részt, kötöttek egybe. Ez végül is lehetséges, de miként történt? F. 158'-ig ugyanis Pál fordulásáról (Conversio Pauli) szóló beszédek fejeződnek be, f. 159'-en viszont — naptári rend szerint — Gyertyaszentelő (Purificatio B. V.) következik. De változik a kéz! Itt tehát két kollacionálról lehet szó. Szervesnek mondanánk az egybefűzést, ha a de tempore és a de sanctis, illetőleg a commune kerültek volna egymás mellé. De a részek illesztése még szokatlanabb módon is történt a f. 231' és f. 232' között. Felismerhetően más a kéz (f. 231'-n a magyar kéz is hozzáír a „törzsszöveg”-hez), de változik a kolumnák jelölése is. Ez utóbbi a f. 1'-n kezdődik, s az olvasó előtt kinyitott könyv oszlopaait balról jobbra A-B-C-D betűkkel jelöli. Ez volt a korábbi középkor általános, még a foliálás bevezetését megelőző szokása. A f. 231'-n/: + jeleket látunk a hasábok felett, míg f. 232'-n c-d betűket, amint várható is. A f. 231' alsó margóján sem custost, sem reclamanst nem találunk, de a f. 232'-n olvasható első szavak sem felelnek meg a f. 231'-t záró szavaknak. Ez utóbbi ugyanis így fejeződik be: „sed memento de te scriptum. Cum ipse Christus. . .” F. 232' viszont így kezdődik: „. . . eorum VII. Vnde Gregorius: Comtempendus est hic mundus. . .”. Ebből csak arra következtethetünk, hogy a füzetek sorrendje *hiányos*, vagy összezavart volt már akkor, amikor a piros római számjegyes, első foliálás megtörtént. De az is következik, hogy a római számjegyes rész maga is két csonka, bár téma szerint egymáshoz helyesen illesztett részből tevődött össze. Az első rész ff. 159'–231', a második innét végig.

Az első részben két figyelemre méltó szöveg van: a Szent Domonkosról szóló kollációk ff. 184' és f. 199'-n és a latin Planctus. A piros foliációs rész tartalma sem végig egységes — mint már láttuk —, s e vegyes tartalmú első törzskódexet fűzték össze a ff. 1–158' közötti résszel, a második — „újabb” — törzskódexszel. Ezután keletkezhetett az arab számjegyes foliálás a most egyesített teljes kódexen át: ha nem tévedek, már magyar kéztől. És e *második törzskódexben* nyert helyet, egy csaknem üresen maradt versón, a *magyar Siralom*.

A kódex tartalmát tehát több kollációs gyűjtemény sorozat és részlet teszi. Összeállítására még a 13. században, két nagyobb részből történt. Jelenleg a második részt képezi f. 159'-től végig a régebbi törzskódexet, előtte van ff. 1–158'-n a viszonylag újabb. Az *elsőben* — tehát a régiebbnek tekinthető részben — találjuk a Planctus latin szövegét, a *másodikban* — az újabban — a magyar változatát. Mindkettőt utólag írták be, kérdés azonban, hogy a két rész összefűzése előtt, vagy után? Az egységesen végigvitt arab számjegyes foliálás amellet szól, hogy *utána*.

Végezetül meg kell még említeni, hogy a Gragger által az egész

kódexre, a *Mária-siralomra* is értelmezett *dominikánus* jelleg,⁹ csak az eredetileg római számmal foliált részre állapítható-e meg, ott is csak a törzskódexre. F. 170'-n találunk egy beszédet: *De translatione beati dominici* (május 24), majd — nyilván az augusztus 4-i ünnepre — ff. 174'-180'-n még néhány, összesen hát, Domonkosról szóló beszédet találunk. A törzskódex régibb részének domonkos jellege így tehát bizonyos. A másik, az *újabb* (ff. 1-158') rész lehetséges, hogy szintén „*prédikáló frater*” kezdtől származik. *A magyar kéz, vagy kezek*, számos hozzátoldása között *domonkos* vonatkozású szöveget nem találtam.

★

A törzskódex provenienciájára nézve a részben vagy egészben megállapítható domonkos jelleg még nem ad teljes választ. A szöveget kísérő scriptori megjegyzések (*explicit*) hiányoznak. A szöveg egészét nem volt időm vallatónak venni. Viszont az általánosan elfogadott nézetel⁹ szemben, egyértelműen nyilatkozott az *írás*.

„A törzskódexet — mondja Gragger — valószínűleg olasz ember írta, *írása* északolasz duktust árul el.”¹⁰ A nézet hipotetikus megfogalmazása bizonyára Jakubovich Emilől származik. Kitűnő paleográfusunk óvatosságát csak becsülhetjük ma is, ha állásfoglalásának érdemi részével nem is értünk egyet. Jakubovichnak még nem álltak rendelkezésére G. Battelli,¹¹ P. Destrez,¹² G. Cencetti¹³ és főként Hajnal István¹⁴ eredményei, melyek a 13. század írástörténetét szinte teljesen tisztázták. És éppen Hajnal állapította meg, hogy a párizsi egyetem írását — amit ő *écriture dictamen*-nek nevez — erősen kurzív jellege különbözteti meg a bolognai egyetemétől.¹⁵ Jakubovich *hipotetikus* állásfoglalásán azonban Gragger *túlment*, és megkonstruálta a *dominikánus* jellegnek az egész kódexre kiterjesztésével a *Mária-siralom* egész történeti, sőt nyelvészeti helyzetének képét. A kódex írásának szemtől-szembe megismerése tehát — úgy véltem — a nyelvemlék

⁹ GRAGGER, M. *Nyelv*, i. b. 5-6.

¹⁰ Ezt a közfelfogást SZABÓ D. így adja vissza; „A 37 soros magyar vers írója, esetleg költői fordítója, valamely észak-olaszországi városban, talán Bolognában az ottani egyetemen tanuló magyar dominikánus szerzetes lehetett...” *A magyar nyelvemlékek*, 2. kiad.

¹¹ Magyar Nyelv. i. h. 5.; Ung. Jahrb.

¹² BATTELLI G., *Lezioni di Paleografia latina* — Roma 1947.

¹³ DESTREZ, La Pecia-Paris 1933

¹⁴ CENCETTI, *Lineamenti* (7. j.)

¹⁵ HAJNAL SI., *Vergleichende Schriftproben zur Entwicklung und Verbreitung der Schrift in 12-13. Jahrhundert*; Budapest-Leipzig-Milano 1943; ua. *L'enseignement de l'écriture aux universités médiévales*—Budapest 1959.

¹⁶ HAJNAL, *L'enseignement*, 241.

történeti és nyelvi értékelésének szempontjainak fenntartását lényegesen befolyásolhatja.

Az *írás* számomra az első meglepetést akkor szolgáltatta, amikor a kódexet kinyitottam. Az írás a maga valóságában — inkább, mint a homályos mikrofilmen — határozottan *ellene mondott* minden, eddig bizonyosra vett, *olasz* eredetnek. Az *olasz* írások duktságára jellemző a kerekded „tractatio”, betűalakítás, s a nagyobb „pondus”, vastagabb vonalak. Legjellemzőbb, mert tekintélyes és elterjedt példáját, a bolognai egyetemi kódex betűjét (littera *Bononiensis*) ezért röviden rotundának is nevezték.¹⁶ A kor egészében az egyetemi írás-kultúra kora, mely a másik nagy egyetemről, Párizsról is elnevezett egy betűfajtát, littera *Parisina*.¹⁷ Ez a betű szemben a „rotunda” bolognaival hegyes, szögletes, tört vonalú, „gótikusabb” tractatiojú, „pondusa” könnyebb. A két littera tehát nem téveszthető össze. A „párizsi betű” az egyetemi jegyzetelésből, a „legere ad pennam” lecturája rögzítéséből fejlődött fel, az előadások hiteles szövegét tartalmazó hivatalos mintakézirat a pecia,¹⁸ jól olvasható, gondosan alakított írásáig, a cursiva formataig. A jegyzetelés folyóírása a cursiva notularis, ennél valamivel gondosabb már a cursiva currens. Mindezek tetszik a *cursiva* stílusait. Szükséges volt ezeket megemlíteni, mert kódexünk mind e stílusok bőséges példáit szolgáltatja. A törzskódex ugyan a formatát, kisebb mértékben a currenst. A magyar hozzáadás a currenst és a notularist. Így találunk a Ff. 61'-n cursiva notularist, Ff. 171'—181'-n cursiva currenst, a túlnyomóan formata környezetben. A magyar kéz (vagy kezek) azonban elmarad a formata szintjétől, ha librariáról, könyvírásról van szó. Jakubovich ilyen értelemben mondhatta, hogy a magyar bejegyző „nem olyan ügyeskező másoló”, mint a törzskódex, most már mondhatjuk, *francia* másolója.¹⁹ De ügyes-

¹⁶ Ezért DESTREZ pecia-táblái között a I. bononiensist képviselő elnevezés egyszerűen „rotonde” (La pecia Pl. 19. 20.) jellegzetességei G. CENCETTI szerint: „Caratteristiche principali della bononiensis sono il rotondeggiamento che sta base della squadratura, la compattezza della scrittura, il chiaroscuro verticale, le arte molto brevi sai in alto che in basso in confronto al corpo della lettere, che specie le rotonde sono assai ampie . . .” *Lineamenti*, 219.

¹⁷ CENCETTI, im. 220.: Littera Parisina meno accurata ed elegante della bononiensis, meno rotonda di querta; a parisinával a legjobb összehasonlítási, sőt datálási lehetőséget: SAMARAN CH. — MARICHAL R., *Catalogue de manuscrits en écriture latine (datés) I, Planches Paris 1959, Pl. XI—XXVII (1218—1299)*. Egy 1244 márciusra datált írás (PI XIII.) rendkívül közel áll törzskódexünk írásához.

¹⁸ DESTREZ, im. 56—57; GABRIEL ASZTRIK, *A középkori kéziratok identifikációja és lokalizációja* — Magyar Könyvszemle, 1937, 298—312: az itt olvasható megállapítások a kék és piros iniciálék Párizsban szokásos váltakozásáról a törzskódexünkre is állnak.

¹⁹ A paleográfiai nomenklaturához: BISCHOFF B. — LIEFTNISCHE G. J. — BATELLI G., *Nomenclature des écritures livresques du IXe au XVIe siècle* Paris 1954; a magyar írástörténetre alkalmaztam: *Codices latini medii aevi bibliothecae universitatis Budapestinensis* Budapest 1961, 247—50.

kezü, ha a notáriusok gyors és ötletes tollából folyó notularis vagy currens cursivot használja, s ezen felül a notáriusi betűvető mesterség csúcspontját megközelítő *kancelláriai* diplomatikus írást. Erről már Jakubovich éles szeműen megállapította, hogy „magyaros duktusú” oklevélírás.²⁰ Ugyancsak szerinte megtaláljuk a „magyaros” hozzáadásokban Kun László és III. Endre kisebb privilegiálisainak, egyházak és káptalanok okleveleinek írását a 13. század második feléből. Ez egészben igaz az oklevélírás hazai jellegzetességei, használatának módja tekintetében. Jakubovich helyesen lát a magyaros duktus dolgában. Megerősítik őt — utólag — Hajnal összehasonlító írástörténeti vizsgálatai, melyek a 13. századi kancelláriai írásgyakorlat egyezéseit vették tekintetbe.²¹ Magam viszont e gyakorlaton belüli magánoklevél és a kancelláriai példait gyűjtöttem össze.²² Erre az összehasonlító anyagra támaszkodva próbáltam ki a Gragger—Jakubovich-féle kronológiai megállapítás helytállóságát.

A magyar bejegyzések a jegyző-klerikusok egész működési területén találnak hasonló, sőt nagyon hasonló példákat.²³ Mégis lehet valami időrendi különbséget találni a 13. századi magyar notáriusi cursivban, mégpedig a századvég (és a század első fele) praxisában. A B és a V fővonalának a betűsor alapvonalával párhuzamos és azzal igen közeli kivitelezése, tehát a jellegzetes „hátrán fektetett” B. az 1270-es évektől fordul elő, vagy valamivel korábban is.²⁴ Ilyeneket kódexünkben még nem találunk, a magyar kezű bejegyzések tehát nyilván régebbiek. Korábbi évtizedekre vall az *a* főszárának nem a félkörhöz hajló, tehát „kettős öblű” képzése is. Egészben véve, a magyar bejegyzések notáriusi cursivját „formata” és „currens” változatban (ez utóbbi a *Siralom* „stílusa”), időrendben leginkább

²⁰ M. Nyelv, i. h. 5. JAKUBOVICH azonban ezt így mondja (miután — igen helyesen — az írásnak magyar duktusa oklevélírás-jellegét megállapítva, azt mindjárt a Gyulafehérvári *glosszákkal* hozta összefüggésbe): „IV. László és III. Endre kisebb privilegiálisainak, egyházi és káptalani okleveleknek írása a XIII. század második feléből” — mondja ki végül. A paleografiában járatos azonnal látja, hogy az írás összehasonlításra idő, vagy egyéb lehetőségek nem állhattak JAKUBOVICH rendelkezésére, s megállapítását maga is ideiglenes jellegűnek érezhette. Újabb részletes vizsgálatra azonban — úgy látszik — már nem gondolhatott. A szakirodalom azután ehhez a coup d’oeil-höz kötötte az emlék datálását.

²¹ *Vergleichende Schriftproben* ... (14. j.)

²² *L'écriture et chancellerie*. (HAJNAL I., *L'enseignement* ... (14. j.) 261–279, hozzá *Album de spécimens*, 1–50. pl.)

²³ Az összehasonlításokat a GRAGGER (JAKUBOVICH) által feltételezett évekből (1280–1310) elindulva, visszafelé haladva végeztem részben HAJNAL, részben a magam anyagát (*Schriftproben* és *Album*), valamint másutt kiadott és az Országos Levéltár kiadatlan anyagát használtam. (Schriftproben és az *Album* természetesen magyarországi példáiban hoz e témát érintő anyagot, de a JAKUBOVICH által meglátott „magyaros duktus” elhelyezkedését a kiterjedt európai írásminta környezetbe eléggé szemlélteti.)

²⁴ *Album* 120, *Schriftproben* 21 c. d.; az említett jellegzetességekhez sorolnám még az *s* betű két vonalas, a hosszú o forinájú írását (*Album* 103, *Schriftproben* 21 d.).

IV. Béla Zechud ispán és testvére részére adott adománylevelében (kisebb privilegiális 1258), illetőleg az óbudai káptalan egy tiltakozó (1243) és egy jelentő leveléhez (1261) látom közel állónak.²⁶ Ezt a véleményemet azonban csak előzetesnek mondhatom mindaddig, míg a Ff. 233'–258' található, magyar kéztől származó Quadragesimaléját — mely valóságos kancelláriai betűminta gyűjtemény — paleográfiailag alaposabban meg nem vizsgálhatam. Az említett két írásminta gyűjtemény segítségével történt tájékozódás után, az írások keletkezésének idejére vonatkozóan már elég nagy valószínűséggel nyilatkozhatok a magyar kéztől származó bejegyzések egészének inkább a 13. század közepén, mint végén keletkezése mellett.

E bejegyzések eszközlőjéről már most annyit megállapíthatunk, hogy Párizsban szerezhette meg — a legalább részben — domonkos eredetű kollációs gyűjteményeket. Ezeket egy kódexbe foglalta, újra folidlta, az üres oldalakra maga is több kollációt bejegyzett, de beírta a latin *Planctust*, de nem magyar változatát. Ez a „notátor” a hiteleshelyek, az ország nagybírái és az ispánok mellett klerikusi szolgálatot teljesítők közé tartozhatott. Azonban magasabb kancelláriai írás-formákban való járatossága, jó párizsi iskolázása, a „király úr klerikusai” egyikének mutatja. Viszont a magyar *Siralom* bejegyzője, aránytalanul bizonytalanabb kézzel, a kor textuálisát, könyvírását reprodukálja, korántsem klerikusi, gyors és könnyed technikával. E bejegyző — talán nő — távol áll, a kódex francia és magyar scriptorainak nem éppen alacsony színvonalától.

A Planctus-kódexébe író magyar kezét kancelláriai szolgálatán kívül más is fűzi a királyi udvarhoz. Geoffroi de Breteuil cantióját G. M. Dreves, a medicvistákat nagy hálára kötelezett fáradhatatlan kutató, adta ki először.²⁸ Forrásai között ott találjuk Kunigundának,

²⁶ *Album* 120, 103, 127, ezeken kívül 128, 130, (1263, 1265). A 13. század utolsó évtizedeinek írástechnikai sajátosságait mintegy összefoglalóan szemlélteti a váradi káptalan 1288-i levele a Kaplony nembeli György fia Illés és ennek fia Péter ügyében (Károlyi okl. I. II. tábla). Hogy a 14. század elején a kurzív-kezdetleges deákosság fokán — milyen formában jelentkezik ld. SZTÁRAY okl. I. tábla 1312. (a placara jegyezve). Egyezések és különbségek a lővenikódex manus hungaricus hozzáadásait ez utóbbi említettek-től igen világosan határolják el, az 1270. év előttre.

²⁸ *Cantiones et Muteti, Lieder und Motetten, I. Cantiones Natalitiae, Partheniae, Analecta Hymnica XX*, Leipzig 1895, 156. DREVES ekkor még csak két kéziratot ismert, egy (EV. 20.) add. 12/13. s. és egy prágai kéziratot (s. 14.; miről majd alább). Az utóbbi azonban hiányos és romlott szöveg. A magyar *Siralom* nem is ennek (melyből hiányzik pl. az Orbat orbem . . . kezdetű strófa), hanem a turini kézirat szövegét követi inkább, mely valójában jó szöveget ad. DREVES ismét kiadta: (*Ein Jahrtausend lateinischer Hymendichtung I* .Leipzig 1909, 283–84), mégpedig a Szent Viktor apátság egy kódexéből (Cod. Parisin. 15. 163, *Ein Jahrtausend* 281). Ez tekinthető a legjobb szövegnek, s ehhez egészen közel áll a *Taurine n.* Mindezek a források egy, a mi kódexünk latinjénál hosszabb szöveget adnak, mégis a magyarországi rövidített változat a *Male solus moritur* egészen maga

II. Ottokár cseh király lányának imádságos könyvét. Kunigunda anyja, Rosztiszló halicsi hercegnek és Annának IV. Béla lányának hasonló nevű leánya. Kunigunda imakönyvét — Dreves adata szerint — a 14. század elején másolták.²⁷ A minta-példány vagy a forrásként felhasznált kéziratok valamelyike tartalmazhatta a cantiót. Hogy ez a mintát, anyagot szolgáltató imádságos-kódex Kunigunda anyai nagyanyjától, tehát a magyar udvarból került-e Prágába, hipotéziseket válaszként megengedő kérdés marad. Mégis azt kell gondolnunk, hogy Geoffroi éneke talán már a szerző életében eljutott Magyarországra, a király, III. Béla udvarába. E feltevésre a szerző életc művével és körülményeivel való ismerkedés vezetett.

*Geoffroi de Breteuil*ről a magyar kutatók között — a nevéen kívül — nem sok szó esett. Ha neve családnév és nemcsak származási helyet jelöl, Geoffroi egy normandiai nemes családból származott.²⁸ Tőle magától tudjuk, hogy egy ideig — még világi klerikus korában — az artes inagistere, tehát az egyetem előzményét képező, párizsi iskolák valamelyikében tanított. Később belépett a Szent-Viktor apátság szerzetes kanonokjainak sorába, s e tudós monostor alperjeként fejezte be életét 1196-ban. Számos munkája közül két alkotását a himnológia tartja számon: a *Planctus* és egy *Rhythmus super Magnificat* címűt.²⁹

Szent-Viktorból alapították Szent-Genováva kanonokrendi monostorát. Ott temették el Bethlen magyar klerikust, kinek halálát tanulótársai: Adorján, Mihály, Jakab, valamint a kolostor apátja, Etienne de Tournai jelentették a királynak és a diák szüleinek.³⁰ Ezek a Párizsban tanuló klerikusok később az éppen korszerű szerveződő kancelláriában találtak helyet. Az eredményes udvari szolgálat jutalmaként azután — a középkori szokás szerint bekerültek a magyar-

drámaiságra fokozott visszaadásával (egembelu ullyetuh!), egy harmonikusan lezárt részt alkot. Ami utána következik már nélkülözi az első 16 strofa érzelmi mozgalmasságát: a Mater dolorosa tompa hangokat ejtő panasza fiának élettelen teste fölött. Kiérződik belőle egy valóban megkövült fájdalom, olyan mint egy gótikus Varpelbild.

²⁷ DREVES, *Analecta* XX, 156. TRUHLAŘ J., *Catalogus codicum mss. lat. . . . univ. Pragen II*, Praga 1906, 2154 — XII. D. 8. G.), helytelenül mondja breviáriumnak. DREVES szerint orationale, azaz imádságos könyv, a halotti zsolozsmát tartalmazza a zsolotárokkal (Vö. Apor-kódex) „Psalterium cum beneficiis”.

²⁸ Dreves, im. 281.

²⁹ DREVES, *Ein Jahrtausend* I., 285.

³⁰ GABRIEL ASZTRIK, *Magyar diákok és tanárok a középkori Párizsban* Budapest 1938 (Könyv.: az Egyetemes Philológiai Közlöny, 1938. évi 4–9. füzetéből) 5. A levél szövege és kiadásai, GOMBOS A., *Catalogus fontium historiae hungaricae*, III. Budapest 1938, nn. 1697–4698. Magyar fordítása MAKKAJ L., — MEZEY L., *Árpád- és Anjou-kori levelek* — Budapest 1960, 114–15. Mivel a leveleket író István apát 1176 v. 77 és 1192 között állt Szent Genováva egyháza élén, GEOFFROI perjelsége a nyolcvanas évekre tehető. Ha ennek subpriorságának kronológiája nem mond ellent. (P. 4. 196.)

országi hierarchiába. Adorján erdélyi,³¹ Péter — akiben ifj. Horváth János nem ok nélkül látja Anonymust — győri püspök lett,³² Jakab meg váci püspöki székbe emelkedett.³³ E klerikusok a Szent-Genovéva apátság iskolájába jártak, mely 1180 óta külső iskolásoknak is nyitva állt.³⁴ De aligha kerülték el az anyamonostor Szent Viktor, akkor már közel évszázados, és Hugo a S. Victore tekintélyével híressé lett tudós kanonokjainak lectióit. Maga Geoffroi de Breteuil *Fons Philosophiae* címen, a klerikus tudás különböző ágazatait ismertető hosszú versezett frt.³⁵ Tájékoztatóként megismerkedhettek ezzel a „scrivitus clericalisra” — azaz írástudói szolgálatra — készülő, jövődő királyi notáriusok is.

Mint látjuk, Szent Viktor és Szent Genovéva ágostonos kanonokjai valóban szoros kapcsolatban állottak egymással. Alig hihető, hogy a viktorinusok akkor hírneves subpriorjáról, működéséről, műveiről, a *Planctus*ról, éppen a Szent Genovéva magyar scholarisai ne tudtak volna. Szinte bizonyosra vehetjük, hogy Geoffroi *Planctus*-ának első hallgatói között Béla király majdani notárius-klerikusai — később mindhárom püspök — ott voltak. Ezért tehát nincs okunk elvet-

³¹ GABRIEL. i. h. 5.; Az első klerikust, Jakab néven ismertük. Azonban GYÖRFFY GYÖRGY baráti készségének köszönhetem azt az értesülést, hogy 1966 nyarán Párizsban a levelet tartalmazó párizsi kódexet tanulmányozva úgy találta, hogy a klerikus neve Iobus-nak olvasandó. A szó fölött ugyanis hiányzik a kontrakciós vonás, viszont a *b* betűt követi az *us* szótag jele. Eszerint az egyik klerikus Jób, a későbbi esztergomi érsek lett volna. Egy ilyen megoldás ellen szól, hogy Jób 1184-ben lett érsek, előtte pedig pécsi püspök volt. (ld. 33. j.) 1183-ban viszont Adorján és Bethlehem még az esztergomi káptalanban szerepelnek (KNAUR, *Monumenta Ecl.-Strigonien.* I., Strigonii 1878). Adorján későbbi óbudai prépostságával szemben támasztott fenntartásaimhoz (*Árpád- és Anjou-kori levelek*, 108) már nem ragaszkodhatom. 'Buda királyi prelátua volt, önálló joghatósággal, az esztergomi prépostság nem; ha Adorján az utóbbit az óbudai stallummal felcserélte, előbbre jutott. 1185-ben már királyi kancellár. Tehát a párizsi tartózkodásra csak az 1184. év marad. Ez talán arra elég is volt, hogy az esztergomi prépost, az ars dictamini, egy olyan mestere mellett, mint Etienne de Tournai (*Ghellenck JOSEPH de, L'essor de la littérature latine au XIIe siècle*, Paris) a levélfírás magas művészetébe, tehát kancelláriuskodásba beletanuljon. Ez esetben mégis a régi nézetek szerinti Jakab volt a harmadik klerikus, később kalocsai prépost, II. Endre nevelője, végül váci püspök. Művét István apátnak ajánlotta: domino Stephano Montis sanctae Genovefae abbati, viro totius virtutis et scientiae gratiis insigni G. quidam pauper Christi... (Gallia Christiana, 7, 726). A *Planctus* — Geoffroi- és a magyar klerikusok viszonylaibaiban tehát a következő lehetőségek jelentkeznek: 1° Geoffroi 1184-ben a Ste. Geneviève perjele volt, s a *Planctus* már diktálta, azaz költötte, Adorján és társai azt tőle magától hallhatták; 2° ha még St. Victorban volt is, egyéb műveivel együtt, a Ste Genevièveben ismerték meg a *Siralom* latinját. 3° de mindenképpen áll a lehetőség, hogy ezek a klerikusok megismerhették és magukkal hozták Geoffroi *Planctus*-át.

³² EUBEL C., *Hierarchia cathol. m. aevi I.*, Monasterii 1818, 519: obitus Adriani 1202 és Transylv. I. j.

³³ SCHMITT NICOLAUS, *Archiepiscopi Strigonienses I. 2.* ed. Tyrnaviae 1758, 80–88. Érsek 1184–1204. Előzőleg pécsi püspök.

³⁴ *Gallia Christiana*. 7, 68.

³⁵ DREVES, *Ein Jahrtausend*, I, 285.

ni egy olyan feltevést, hogy a *Planctus* már III. Béla idejében Magyarországon ismert lehetett.

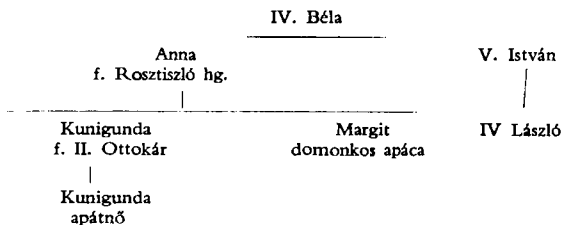
A *Planctus* — e szálát követve — Béla király klerikusai által válthatott ismertté a 12. század végén és ismét egy királyi klerikus kódexébe jegyezték be, most már a magyar változattal is, a 13. század közepén. Korábbi vizsgálódásaim alapján az *Ómagyar Mária-síralmat* a laikus vallásos mozgalmakkal, közelebbről a beginizmussal hoztam összefüggésbe.³⁶ Mint akkor kimutattam, a mozgalmakból eredeztethető a nyulak-szigeti Mária-kolostor is, IV. Béla alapítása, lányának, Szent Margitnak lakó- és sírhelye.³⁷ Ez összefüggéshez jutva — úgy vélem — feloldódik a laikus vallásosság és az udvari klerikus kultúra, miut befogadó környezet közötti ellentmondás. S e nézetben még inkább megerősödhetünk, ha visszatérünk a királyi családhoz, s annak már érintett személyi vonatkozásaihoz.

Kunigunda cseh királylány nagynénje volt Margit, Anna hercegnő lánya, Kunigunda királyné huga, aki hasonló nevű szent nagynénjével együtt volt apáca a szigeti kolostorban.³⁸ A Margit-legenda úgy mutatja be: „soror Margareta, ez vala Istvan kiraly nennyenek Anna aszonnak leana”.³⁹ IV. László, kinek ez a Margit unokatestvére volt, ezt mondja róla: „domine Margarete sororis nostre karissime, filie Anne ducisse”.⁴⁰ Ekkor Margit hercegnő a nyulak-szigeti apácák priorissája volt. Ebből az összefüggésből viszont máris arra következtethetünk, hogy Geoffroi de Breteuil verse mind a királyi udvarban, mind a szigeti kolostorban ismert volt; s ha ott *talán* csak latinul, itt viszont már esetleg magyarul is.

³⁶ Irodalmi anyanyelvűségünk kezdetei az Árpád-kor végén — Budapest 1955, 35–37

³⁷ uo. 71–83.

³⁸ WERTNER MÓR, *Az Árpádok családi története* — Nagy-Becskerek 1892, 474. Az itt említett rokoni kapcsolatok rendje a következő:

³⁹ Nyelvméltár VIII, 74. p.

⁴⁰ WENZEL G., *Árpádok új okmánytár*, IX. 519. = Wertner, i. h..

E feltevés megszilárdításához, mintha maga a *Siralom* lejegyzője szolgáltatna további érveket. Egy kollációban, hol a nyelv megfélekezéséről elmélkedik, ezeket mondja: „item, natura dedit instrumenta: aurium aperta, loquendi vero clausa, sub duabus clausuris. Homo enim ad audiendum semper hic habet apertas, sed linguam sub labiis et dentibus clausam: Est enim lingua sicut *monacha*, que clausa in claustrum non debet loqui nisi de licentia.”⁴¹ A hasonlat épp úgy állna monachusra hivatkozással is. De hogy monachát, apácát emleget, hallgatagságára való tekintetből következhet. Ezek, vagy maguk is apácák voltak, vagy olyan jámbor asszonyok, akik előtt a „monacha” hallgatagsága követendő példa lehetett, leginkább tehát beginák. Ezekhez szólhatott akár a prédikáló szerzet valamely fráttere, de ugyanúgy más szerzetes vagy világi pap. Tehát a jelen kolláció szerzője és a latin *Planctus* írója is, aki ez esetben már misés papi renden levő királyi klerikus, kancelláriai tisztviselő volt. Az ügyetlen frású kéz tulajdonosa is e környezetben keresendő: szigeti apáca volt, vagy „penitenciát tartó”: begina.

★

Talán egyszer a 13. század második fele kancellária-történetének kutatása, s az eredmények segítségével, a kéz azonosítása még e lejegyző nevének ismeretéhez is eljuttathatja irodalmunk és nyelvünk történetét. Most azonban e névtelenhez más úton-módon kell még közelebb jutnunk. Kísérleljük meg kifejezési formáit közelebbről megismerni. Jól tudom, hogy ez csak az összes szövegek összehasonlítása, vizsgálata segítségével hozhatna teljesebb, biztosabb eredményt. Egy kísérlet azonban legalább a lehetőségeket fogja érzékeltetni. A *Planctus* keze f. 51' (A columna) egy áldozócsütörtöki kollációt írt le. Témája: Qui descendit ipse est qui ascendit super omnes coelos et adimplet omnia. Ephe(sios) 4. A kezdetet egy eléggé közérthető, mert köznapri exemplum teszi. „Quando aliquis exhibet magnum beneficium suo amico utpote receptionem de captivitate aut similia . . .” Később azonban (f. 51') a mennybement Krisztus megdicsőülését és az emberi test végromlását érzékeltendő, egyénibb és eredeti hangra tér: „Qui solebat dives et gloriosus in throno apparere — modo idem in tumulo. Qui in deliciis vesebatur — qui modo deliciis vesebatur — nunc a vermibus consumitur. Qui paulo ante in aula gloriosus stabat — modo ignominiosus iacet sepultus . . .” A megfogalmazás mintha a haláltáncok, vagy a *De vanitate mundi* típusú tanító versek hangulatát idézné, nem minden retorikai erő nélkül.

A latin *Planctus* előtt szintén egy kollációt találunk Maria Fájdmairól, de compassione b. Mariae. „In corpore per gladium, in anima

⁴¹f. 50 col. B.

per tribulationes et passiones mentales. Unde Ciprianus: Martirium — dixit — Christi unum est in aperta passione corporis, [alterum in sacramento] altaris, [tertium] in virtute animi. In hac imitata a beata virgine, de qua dixit Symeon: et tuam ipsius animam pertransibit gladius (V. Io.) Maria plus quam martir fuit, nam et eius dilectio amplior . . .” A rövid beszéd vagy vázlat mindössze 20 sor, a kis kódex-lap egyik hasábjának alsó részében elfér. De mintha a szerző maga sem érné be a különös exemplumra (a három gonosz lányról) támaszkodás gondolatmenctével, s talán ezért fordult Geoffroi de Breteuil *Planctus*ához, mint alkalmasabb, lendületesebb, stiláris igényeinek, „dictatori” felkészültségének inkább megfelelő „praedicabilis” témához. Ez esetben a tényleg elmondott kolláció a *Planctus* prózai interpretálása lett volna. Lehet, hogy a drámai fordulatok, az érzelmes, exclamációk^{42a} iránt amúgy sem érzéktelen dictamenre való készségét a vers és a téma megmozgatta, s így született volna meg a magyar *Siralom*. Lehet azonban, hogy csak a *mdr meglevő* magyar vers idéződött fel benne, s ezért azt másoltatta egy még üresen maradt helyre.

A magyar kéz stiláris és szerkesztési sajátosságaira, teljesebb bemutatásához álljanak még a következő példák. Kolláció: Voces operarios . . . f. 19' col. B. Illa merces nihil aliud est quam dulcedo duine uisionis (que uocatur unicuique iuxta opera sua,) (nam uocatis ad amaritudinem penitentie/ reddetur merces deliciosa ad perfrundum /propter affluentiam dulcedinis./ /uocatis ad rectitudinem iustitiae [„igazságnak egyenessége”: Margit legenda!]) (reddetur merces copiosa ad ditandum) propter excellentiam magnitudinis) (f. 20' col. A) uocatis ad perfectionem /iuce reddetur merces [h.: mercedis] sponsa ad intuendum/ propter refulgentiam pulcritudinis . . . F. 38': Omnes indigentes gracia /currant ad matrem regis/ que plena est gracia /et implens eos gracia/ omnis autem homo aut est in peccatis /aut est a peccatis conuersus/ /uel a demone impugnatur /uel est perfectus// . . . sed [h]ortus quantumcumque perfectus sit et pulcher /nisi perfundatur arexit/ sicut anima /nisi perfundatur gracia marie /arexit//. A példázatokra többnyire csak utal f. 52': Exemplum de clerico cui dixit uirgo quod sum mater misericordie [miracle de Théophile?]. . . Exemplum de dominus tecum. Item de tabula in qua est depicta imago uirginis, per beatum lucam euangelistam . . . Önkéntelenül is Margit legkedveltebb olvasmányára kell gondolnunk: Jecselül aszonyonk maria peldayt choda

^{42a} O quam magnum est emolumentum huius auditionis . . . (f. 50'); O mira circa nos tue pietatis dignatio O inestimabilis dilectis, ut filium redimeres, filium tradidisti . . . (f. 51'). Ez utóbbi felkiáltás a praeconium paschaleból való, a húsvéti vigílián énekeltek Exultetből. Idézése még így is elárul valamit ismeretlenünk stiláris hajlandóságából.

tetellet . . .^{42b} Pais Dezső a magyar *Mária-Siralom* ritka költői tehetségéről szól egy helyen.⁴³ Ezt a költőt a kollációk szerzőjével azonosítani még mindig nem merném. De feltétlenül említést érdemel, hogy idézetanyagában, (mely maga egy külön tanulmányra vár), Aristoteles (f. 278': hinc est etiam quod dicit philosophus), Hugo a Sancto Victore (f. 212': de istis omnibus dicit hugo in tractatu de claustris [anime]) Richardus a S. Victore (f. 213'd: dicitur in libro R [ichard] XIII°) idézése mellett különös kedve telik versek citálásában. Kolláció a Mindenszentekről (f. 122'a): „et hoc est quod dicit Richardus mirantur nec deficiunt /in illum quem prospiciunt/ fruuntur nec deficiunt /quo frui magis sitiunt . . .” A szerző helyesen a szintén viktorinus Adamus a S. Victore; a sorok egy mindenszenteki sequentiából valók⁴⁴. Másutt Mária Magdolnáról szólva, (f. 218') unde canitur de ipsa: egra currit ad medicum/, uas ferenc aromaticum/, et a uerbo [h.: morbo] multiplici/ uerbo curatur medici. A szerző Alain de Lille, az 1202-ben elhunyt híres párizsi magister, „doctor universalis”⁴⁵. Nem alacsony klerikusi ízlésre vall, hogy olyan himnuszokból idéz, melyekről Babits mondja, hogy a francia elegancia remekművei.⁴⁶ És ha a szövegben nincs ilyen, a marginalis glosszába írja le a kollációban felhasználható verset. Pl. Szent Erzsébet éppen akkoriban ismerthté váló verses officiumából idéz a róla szóló kollációt kiegészítendő: Hec ad deum siciens /et currens in siti /carnis desiderii didicit reniti// (Dankó J. *Vetus Hymnarium ecclesiasticum Hungariae*, Budapest 1893, 282). Nem lehet tehát csodálatos, hogy szentviktori Richárd citálása után egy idézet következik a naimi ifjú feltámadásáról szóló kollációban (f. 213'd): unde dicit sene[ca] pallida mors equo pulsat pede pauperum tabernas regiasque turres. A szerző nem Seneca, hanem — már gimnazista emlékeink szerint is — Horatius Carm. (1,4: 13–14, befejezés: regumque turres). A helytelen attribúálás azt a gyanút kelti, hogy klerikusunk citátum-gyűjteményből vagy grammatikából (vö. ed. Teubner, 14,4 j.) idéz. De mégis *l'ránk történetének iniciáléjaként* milyen triptichon áll előttünk: középen a naimi jelenet, s két oldalon a párizsi költő-kanonok és az antik poéta.

★

^{42b} Irodalmi anyanyelvviségünk kezdetei . . . 89.

⁴³ Magyar Nyelv 46 (1950), 52.

⁴⁴ Migne PL. 196, 1423. Szentviktori Ádámról:

DREVES, G. M. — BLUTHME, C., *Ein Jahrtausend lat. Hymnendichtung . . . I.*, 257–58.

⁴⁵ uo. 285–87.

⁴⁶ *Amor Sanctus*, Budapest 1933, 23.

Befejezésül még egy leuveni jegyzet. A kódexet őrző városban van egyetem és van béguinage. Leuvenbe vezető utam a Pays de Liègen vitt keresztül. Láttam a tájat, honnét egykor a 13. század magyarországi laikus vallás mozgalmait, a beginizmust alakító legerősebb impulzusok elindultak. A leuveni Universitas könyvtárában a *Mária-Siralom* kódexéből kellett megtanulnom, hogy „scholares Parisius studentes” adták azt magyarul az éneklő nép ajkára. A király úr klerikusai és beginák veszik körül tehát régi nyelvünknek e drága emlékét, melyből, mint tiszta vízű forrás, nyelvünk irodalmi ereje és szépsége először felszökellt.

MEZEY LÁSZLÓ

ISMERETLEN DOKUMENTUMOK
MIKSZÁTH KÁLMÁN VÁLSÁGOS ESZTENDŐIBŐL
(1875–1878)

Nem tudósként írom e sorokat, mert az nem vagyok. Újságíró volnék csupán, tehát vegyék úgy, hogy e dolgozat is zsurnalisztai produktum, egy minden érdemleges iránt érdeklődő, egyszerismind félszázados olvasói tapasztalatokkal bekódolt agyú öreg újságíró oknyomozó riportja — az irodalomtörténet ismeretlen lapjairól.

Úgy érzem, előre kell bocsátanom ezt részint, mivel nem szeretnék jogosulatlan funkcióban tetszelegni, részint mert egy irodalomtudományi kérdéshez szándékozom hozzászólni. Vagy hat esztendeje ugyanis elhatároztam, hogy évtizedes olvasmányremiszcenciákra támaszkodva, igyekszem világosságot deríteni Mikszáth Kálmán életének fölkatatlan homályos periódusaira: közkézen forgó életrajzainak hiányaira, torzulásaira.

Az irodalomtörténészek — a Mikszáth kritikai kiadás szerkesztői is — úgy vélem, adottnak és tisztázottnak tekintették Mikszáth életrajzát, munkásságának fölmérését és értékelését. Okkal, elvégre Mikszáth Kálmánról már vagy két tucat könyv, töméntelen kisebb-nagyobb tanulmány, emlékezés, anekdota és megymás jelent meg jubileuma óta, mely alkalomra a Kisfaludy Társaság megbízásából Várdai Béla megírta az első Mikszáth-monográfiát. Pedig sok az ellentmondás, amik az életrajzírók, például Rubinyi és Gyöngyösy, Várdai és Gyöngyösy, Mikszáthné és Gyöngyösy, Mikszáthné és Rubinyi vagy akár Mikszáthné és húga, Mauks Kornélia adatai között fölfedezhetők. Rubinyi Mózes tanulmányaiban is akadnak szinte